

Theodor EBERT, *Sokrates als Pythagoreer and die Anamnesis in Platons Phaidon*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag (Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz, Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Jg. 1994, Nr. 13), 1994, σελ. 106.

Ὁ Φαίδων, ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ περίτεχνους δραματουργικά διαλόγους, ἔχει θεωρηθεῖ θεμέλιος λίθος τῆς δυτικῆς μεταφυσικῆς¹. Ἡ μορφή τοῦ Σωκράτη κυριαρχεῖ σ' ὁλόκληρο τὸ διάλογο· συχνὰ μάλιστα ὑποστηρίχθηκε ὅτι πρὸ πάντων στὸν Φαίδωνα, ἂν ὄχι μόνον (καὶ κατ' ἀπόλυτη προτεραιότητα) σ' αὐτόν, τὸ σωκρατικὸ πνεῦμα παρουσιάζεται ἐκδιπλωμένο σ' ὅλες του τὶς διαστάσεις, ἄποψη ὅμως ποὺ ἔχει δεχθεῖ ὄχι λίγες ἐπιθέσεις. Ὁ Πλάτων ἐμφανίζει τὸν διάλογο αὐτὸν ὡς ἀκριβὴ καταγραφή τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Σωκράτης πέρασε τὶς τελευταῖες ὥρες τῆς ζωῆς του καὶ τῶν θεμάτων ποὺ συζήτησε μὲ τοὺς στενοὺς του φίλους καθὼς πλησίαζε ὁ θάνατος. Ἡ ἀφήγηση τῶν συμβάντων τῶν τελευταίων ὡρῶν τοῦ Σωκράτη ἀπὸ τὸν Φαίδωνα τὸν Ἡλείο γίνεται (πιθανότατα σ' ἓνα πυθαγόρειο ἐντευκτήριο) στὴ Φλειούντα, ἐνῶ οἱ δύο κυριότεροι ὁμιλητές, ὁ Σιμμίας καὶ ὁ Κέβης, ἦταν μαθητὲς ἐνὸς περίφημου Πυθαγόρειου, τοῦ Φιλόλαου². Πρόκειται ἐπομένως, ὅπως εὐθὺς ἐξαρχῆς γίνεται φανερό, γιὰ σκηνικὸ μᾶλλον ξένο πρὸς τὰ ἀθηναῖκα δεδομένα, καὶ δὲν θὰ πρέπει ἴσως νὰ ξενίζει ἡ παράξενη πληροφορία ποὺ μᾶς δίνει ὁ Διογένης Λαέρτιος³ ὅτι κατὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ διαλόγου αὐτοῦ στὴν Ἀθήνα ὁ Ἀριστοτέλης ἦταν ὁ μόνος ποὺ κάθισε νὰ τὸν ἀκούσει ὡς τὸ τέλος, ἐνῶ ὅλοι οἱ ἄλλοι σηκώθηκαν καὶ ἔφυγαν. Μὲ ἀναφορὰ σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν πληροφορία (τὴν ὁποία δέχεται καὶ ὡς ἱστορικὰ ἀξιόπιστη) ξεκινᾷ ὁ καθηγητὴς Theodor Ebert τὴν παροῦσα πραγματεία του – ἀπόρροια τῆς μακρᾶς του ἀναστροφῆς μὲ τὸ πλατωνικὸ corpus⁴ –, τῆς ὁποίας ἡ στοχοθεσία καὶ ἡ θεματικὴ εἶναι διττὴ: ἀφενὸς θέλει νὰ ἀποδείξει ὅτι ὁ Πλάτων στὸ πρῶτο μισὸ τμῆμα τοῦ Φαίδωνα (ἕως τὸ χωρίο 85 b) σκιαγραφεῖ τὸν Σωκράτη, ἐντελῶς συνειδητά, ὡς ἓναν πυθαγόρειο φιλόσοφο (μέρος I, σσ. 4-20): ἀναλαμβάνει ἀφετέρου ἐρμηνεῖα τῆς θεωρίας τῆς ἀναμνήσεως (μέρη II-XI, σσ. 20-94), ὑποστηρίζοντας καὶ τὴ διασύνδεση τῶν δύο αὐτῶν θεματικῶν πεδίων (δηλαδὴ τῆς σκιαγράφησης τοῦ Σωκράτη μὲ πυθαγόρεια χαρακτηριστικά καὶ τῆς θεωρίας τῆς ἀναμνήσεως). Τὸ βιβλίο κλείνει μὲ βιβλιογραφία (σσ. 95-97) καὶ πίνακες χωρίων καὶ προσώπων (ἀρχαίων καὶ νεοτέρων) (σσ. 98-106).

Ἡ γενικὴ θέση τοῦ Ebert εἶναι ὅτι ὁ Φαίδων ἐρμηνεύεται ὀρθὰ ἂν θεωρηθεῖ ὅτι ἀπευθύ-

1. Βλ. πρόσφατα G. REALE, Die Begründung der abendländischen Metaphysik: *Phaidon* und *Menon*, στὸν τόμο: T. KOBUSCH - B. MOJSISCH (Hrsg.), *Platon. Seine Dialoge in der Sicht neuer Forschungen*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1996, σσ. 64-80. Οἱ θέσεις τοῦ Reale διατυπώνονται ἐκτενῶς στὸ ἔργο του *Zu einer neuen Interpretation Platons. Eine Auslegung der Metaphysik der großen Dialoge im Lichte der «ungeschriebenen Lehre»*, übersetzt von L. Hölscher, eingeleitet von H. Krämer, hrsg. von J. Seifert, Paderborn-München-Wien-Zürich, Ferdinand Schöningh, 1993, ἰδιαίτ. μέρος δεύτερο (σσ. 135 κ. ἐξ.).

2. Γιὰ τὸν Φιλόλαο διαθέτουμε τώρα τὴ σημαντικὴ μονογραφία τοῦ C. A. HUFFMAN, *Philolaus of Croton, Pythagorean and Presocratic: A Commentary on the Fragments and Testimonia with Interpretive Essays*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, ποὺ φιλοδοξεῖ νὰ προσφέρει μίαν ἐγκυρὴ ὁλικὴ ἀποτίμηση τοῦ στοχασμοῦ του. Βλ. τὴ βιβλιοκρισίᾳ μου τοῦ ἔργου αὐτοῦ στὴν Ἑλληνικὴ Φιλοσοφικὴ Ἐπιθεώρηση, 12, 1995, σσ. 240-46.

3. III 37.

4. Τὸ προηγούμενο ἔργο τοῦ Ebert γιὰ τὸν Πλάτωνα εἶναι: *Meinung und Wissen in der Philosophie Platons. Untersuchungen zum «Charmides», «Menon» und «Staat»*, Berlin, Walter de Gruyter, 1974. Ἀπὸ τὶς μικρότερης ἔκτασης μελέτες του ἃς ἀναφερθεῖ ἡ ἀκόλουθη: *Platon – ein Verächter der «Vielen»?», στὸν τόμο: J. MITTELSTRASS-M. RIEDEL (Hrsg.), *Vernünftiges Denken: Studien zur praktischen Philosophie und Wissenschaftstheorie*, Berlin, 1978, σσ. 124-47.*

νεται σέ πυθαγορείους, ότι δηλαδή είναι ένα μήνυμα στους πυθαγορείους (σ. 4). "Οτι ο Φαίδων διαπνέεται από «πυθαγόρεια αὔρα» υπήρξε ανέκαθεν κοινός τόπος τῶν ἱστορικῶν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν μελετητῶν τοῦ διαλόγου⁵. Ὁ συγγραφέας, ἐπιτείνοντας τὴ θέση αὐτή, ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Πλάτων θέλει μὲ τὸν Φαίδωνα νὰ ἀνοίξει διάλογο μὲ τοὺς συγχρόνους τοῦ πυθαγορείους, ἀποψη πού ἐνισχύεται ἀπὸ ποικίλες σοβαρὲς ἐνδείξεις, ὅπως, κατ' ἀρχάς, ἡ ἐπιλογή τῆς μορφῆς τοῦ Ἐχεκράτη ὡς συνομιλητῆ τοῦ Φαίδωνα καθὼς καὶ τὰ ταξίδια τοῦ Πλάτωνα στὴ Σικελία καὶ στὴν Κάτω Ἰταλία. Ὁ χαρακτηρισμὸς ὡστό- σο τοῦ Σιμμία καὶ τοῦ Κέβητα ὡς πυθαγορείων δὲν βρῖσκει σύμφωνο τὸν συγγραφέα, ὁ ὁποῖος τονίζει ὅτι καὶ οἱ δύο αὐτοὶ συνομιλητῆς τοῦ Σωκράτη μνημονεύονται σὲ πολλὲς πηγὲς ὡς σωκρατικοὶ καὶ ὅτι εἶναι ὁ Σωκράτης ὁ ἴδιος ἐκεῖνος πού προσάγει πυθαγόρεια στοιχεῖα. Ὁ Σωκράτης σκιαγραφεῖται στὸ πρῶτο μέρος τοῦ Φαίδωνα μὲ ἀσκητικὰ χα- ρακτηριστικά, ὡς «*anima naturaliter Pythagorica*»⁶, διαφορετικὰ δηλαδή ἀπ' ὅ,τι τοὺς ἄλλους διαλόγους καὶ διαφορετικὰ ἀπὸ τὸν Σωκράτη ὡς ἱστορικὴ προσωπικότητα, ὁ ὁποῖος δὲν ἦταν πυθαγόρειος οὔτε φαίνεται νὰ εἶχε σχέση μὲ τὸν πυθαγορισμό. Ἐπιδίωκε μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὁ Πλάτων νὰ πάρει μὲ τὸ μέρος τοῦ μέσῳ τοῦ Σωκράτη τοὺς πυθαγορείους ἢ μέσῳ τοῦ πυθαγορισμοῦ τοὺς Ἀθηναίους; Κατὰ τῆς ἀποψης αὐτῆς συνηγοροῦν κατὰ τὸν συγ- γραφέα (σσ. 17 κ. ἐξ.) δύο στοιχεῖα: (α) στὸ δεύτερο μισὸ τμήμα τοῦ Φαίδωνα ὁ Σωκράτης ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὴν «πυθαγόρεια αὔρα» τοῦ πρώτου τμήματος· (β) στὸν Φαίδωνα ὁ Πλάτων ἀσκεῖ κριτικὴ σὲ πυθαγόρειες ἀπόψεις: ὁ Σιμμίας καὶ ὁ Κέβης ἀποκρούουν τὰ δύο πρῶτα ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς πού διατυπώνονται στὸ πρῶτο μέρος τοῦ διαλόγου, ἐνῶ καὶ τὸ ἐπιχείρημα τῆς ἀναμνήσεως συνιστᾷ ὑπονοούμενη κριτικὴ πυθα- γορείων ἰδεῶν. Ὁ συγγραφέας συγκαταλέγει (σσ. 22 κ. ἐξ.) στὶς πυθαγόρειες ἰδέες (α) τὴ θε- ωρία γιὰ τὴν ἀνάμνηση προηγουμένων ζωῶν⁷ καὶ (β) τὴν παράσταση τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου ὡς ἀπείκασμα ἐνὸς ἰδεατοῦ (χωρὶς πιθανῶς χρῆση τῶν ὀρων εἶδη καὶ ἰδέα)⁸.

5. Βλ., λ.χ., W. K. C. GUTHRIE, *A History of Greek Philosophy*, τ. IV: *Plato. The Man and His Dialogues: Earlier Period*, Cambridge, Cambridge University Press, 1975, σ. 325 σημ. 2· A. E. TAYLOR, *Πλάτων. Ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργο του*, μτφρ. Ἱ. Ἀρζόγλου, Ἀθήνα, Μορφωτικὸ Ἰδρυ- μα Ἑθνικῆς Τραπέζης, 1992, σσ. 214-15· R. S. BLUCK, *Plato's Phaedo*, translated with introduction, notes and appendices, London, 1955, σσ. 6 κ. ἐξ. κ.ἄ. πού ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν EBERT, ἐνθ' ἄν., σ. 7 σημ. 5.

6. EBERT, ἐνθ' ἄν., σ. 16.

7. Ὁ EBERT, ἐνθ' ἄν., σ. 22 καὶ σημ. 22, ἀναφέρεται ἐδῶ στὰ ἐξῆς χωρία: ΔΙΟΓ. ΛΑΕΡΤ., VII 4-5, 14· ΙΑΜΒΛ., Π. τ. πυθαγ. βίου χίν, 63· ΔΑΜΑΣΚ., *Εἰς Φαίδ.* II § 20, 1 Westerink· ΕΜΠΕΔ., ἀπ. 129. Γιὰ τὸ τελευταῖο χωρίο βλ. I. G. KALOGERAKOS, *Seele und Unsterblichkeit. Untersuchungen zur Vorsokratik bis Empedokles*, Stuttgart-Leipzig, B. G. Teubner, 1996, σσ. 309-10.

8. Ὁ EBERT, ἐνθ' ἄν., σσ. 22-23, 86, τονίζει ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης στὴν ἔκθεσή του γιὰ τὸν πυθα- γορισμό χρησιμοποιεῖ τὴ λέξη ὁμοιώματα. Βλ. *Μ.τ.φ.* A 5, 985 b 23 κ. ἐξ. οἱ καλούμενοι Πυθαγό- ρειοι ... ἐν δὲ τούτοις (ἐνν. τοῖς ἀριθμοῖς) ἐδόκουν θεωρεῖν ὁμοιώματα πολλὰ τοῖς οὐσι καὶ γι- γνομένοις (b 23-27). Ἐξάλλου, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ἐνθ' ἄν., A 6, 987 b 11-13 οἱ μὲν γὰρ Πυθα- γόρειοι μιμήσει τὰ ὄντα φασὶν εἶναι τῶν ἀριθμῶν, Πλάτων δὲ μεθέξει, τοῦνομα μεταβαλὼν. Ἡ ἀποψη ὅτι ἡ κύρια ἔκθεσι τοῦ Ἀριστοτέλη γιὰ τὸν πυθαγορισμό ἔχει πηγὴ τῆς τὸν Φιλόλαο, θέσις πού ὑποστήριξε ὁ W. Burkert, ἀντικρούστηκε ἀπὸ τοὺς G. S. KIRK-J. E. RAVEN-M. SCHOFIELD, *Οἱ προσωκρατικοὶ φιλόσοφοι*, μτφρ. Δ. Κούρτοβικ, Ἀθήνα, Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἑθνικῆς Τραπέζης, 1988, σσ. 340-41, οἱ ὁποῖοι συμπεραίνουν χαρακτηριστικά, αὐτόθι, ὅτι «ὁ Ἀριστοτέλης κατέφευγε στὸ βιβλίον τοῦ Φιλόλαου ὅποτε χρειαζόταν συγκεκριμένους καὶ λεπτομερεῖς πληροφορίες γιὰ τὴν πυθαγόρεια κοσμογονία, ἃς ποῦμε, ἡ ἀστρονομία· ὅταν ὁμως (ὅπως στὸ 430 [= *Μ.τ.φ.* A 5, 985 b 23 κ. ἐξ.]) ἤθελε νὰ δώσει ἓνα ἀδρὸ περίγραμμα τῶν κινήτρων καὶ τοῦ γενικοῦ χαρακτήρα τῆς πυ- θαγόρειας διδασκαλίας, βασιζόταν ἀναμφισβήτητα καὶ σὲ ἄλλες μαρτυρίες (ἴσως κατὰ κύριο λόγο προφορικές), πού μάλιστα τίς προτιμοῦσε ἀπὸ τὸν Φιλόλαο».

Στή συνέχεια, ο συγγραφέας, αφού παραθέσει σέ μετάφραση τὸ σημαντικό γιὰ τὸ θέμα χωρίο 72 e 3 - 77 d 5 τοῦ *Φαίδωνα*⁹, ὅπου ἐκτίθεται τὸ ἐπιχείρημα τῆς ἀναμνήσεως, συζητεῖ ἐκτενῶς καίρια σημεῖα τοῦ χωρίου αὐτοῦ (σσ. 33 κ. ἐξ.) προκειμένου νὰ δείξει ἀσυμβατότητες ἐντὸς τῆς ἴδιας τῆς θεωρίας τῆς ἀναμνήσεως. Κατὰ τὸν συγγραφέα, στίς ἀναγκαῖες προϋποθέσεις τοῦ εἶδους τῆς ἀνάμνησης ποὺ ἀναφέρει ὁ Σωκράτης (73 c 4 - e 4), ἀνήκουν οἱ ἀκόλουθες: Ἐὰν τὸ χ, ποὺ ἀντιλαμβάνομαι, μοῦ θυμίζει τὸ υ, ποὺ δὲν ἀντιλαμβάνομαι, τότε πρέπει (i) τὸ υ νὰ εἶναι διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ χ, (ii) τὸ χ νὰ ἀναγνωρίζεται ὡς χ, (iii) τὸ υ νὰ εἶναι ἀντικείμενο μιᾶς ἄλλης γνώσης ἀπὸ τὸ χ (σ. 33). Ἐκεῖνο ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρία τῆς συνειρμικῆς ἀνάμνησης (ἐκεῖνο δηλαδὴ ποὺ ἀνακαλεῖ στὴ μνήμη) κι ἐκεῖνο ποὺ ἔρχεται στὴ μνήμη κατὰ τὴ διαδικασία τῆς ἀνάμνησης (ἐκεῖνο δηλαδὴ ποὺ ἀνακαλεῖται στὴ μνήμη) εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ἀποτελοῦν ἀντικείμενο διαφορετικῶν εἰδῶν γνώσης (σ. 34). Ἐκτὸς ἀπ' αὐτό, ὅποιος ἀναγνωρίζει ἓνα ἀπείκασμα ὡς ἀπείκασμα ἑνὸς συγκεκριμένου πρωτοτύπου (ὄχι μόνο ἀπλῶς ὡς ἀπείκασμα ἑνὸς πράγματος γενικά) πρέπει νὰ ἔχει προγενέστερη γνώση τοῦ πρωτοτύπου· ὅποιος δηλαδὴ ἀναγνωρίζει τὸ χ ὡς ἀπείκασμα τοῦ υ πρέπει νὰ γνωρίζει πρῶτα τὸ υ, ποὺ σημαίνει ὅτι στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ γνώση τοῦ πρωτοτύπου εἶναι ὄχι λογικὰ ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴ γνώση τοῦ ἀπεικάσματος (σ. 39). Στὴν περίπτωση ὅμως τῆς μετάβασης ἀπὸ τὴν ἀντίληψη ἴσων πραγμάτων στὴν παράσταση τοῦ ἴσου δὲν ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ κάποιο εἶδος ἀνάμνησης σὰν αὐτὴν ποὺ περιγράφεται ἀπὸ τὸν Σωκράτη στὸ χωρίο 73 c 4 - d 1, καθὼς δὲν πληροῦται ἡ (iii) προϋπόθεση (σ. 50). Πρόκειται κατὰ τὸν συγγραφέα γιὰ σειρά λαθῶν μὲ τὰ ὁποῖα ἐπιβαρύνεται ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ Σωκράτη, καὶ τὸ ἐρώτημα εἶναι ἂν αὐτὰ διέφυγαν τῆς προσοχῆς τοῦ Πλάτωνα ἢ ἂν τὰ σκηνοθέτησε ὁ ἴδιος. Δύο τέτοια σημαντικὰ λάθη διαπιστώνονται λ.χ. στὴν ἐπιχειρηματολογία τοῦ χωρίου 74 d 4 - 75 c 6: (α) ἡ ἀποδοχὴ τῆς θέσης ὅτι ἡ ἐπικαίρωση τῆς γνώσης μας τοῦ ἴδιου τοῦ ἴσου κατὰ τὴν ἀντίληψη ἴσων πραγμάτων ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἀνάκληση στὴ μνήμη ἑνὸς «ὑποδείγματος» κατὰ τὴν ἀντίληψη τοῦ ἀπεικάσματος· (β) τὸ ἐσφαλμένο τοῦ συμπεράσματος ὅτι πρέπει νὰ ἔχουμε ἀποκτήσει τὴν ἴδια τὴ γνώση τοῦ ἴσου ἤδη πρὶν ἀπὸ τὴν ἐναρξὴ χρήσης τῆς ἀντιληπτικῆς μας ἱκανότητας (σ. 56).

Μετά ἀπὸ ἐκτενὴ συζήτηση τῶν παραπάνω καὶ ἄλλων σχετικῶν χωρίων τοῦ *Φαίδωνα* καθὼς καὶ ἀναφορὰ στὸν χρονολογικὰ ἐπόμενο *Παρμενίδη* (ὅπου ἡ αὐτοκριτικὴ τοῦ Πλάτωνα καὶ ἡ κριτικὴ τῆς παράστασης τῶν ἰδεῶν ὡς παραδειγμάτων), ποὺ συνηγοροῦν ἐναντίον μιᾶς αὐστηρῆς μεταφυσικῆς ιδέας-ἀπεικάσματος (σσ. 58 κ. ἐξ.), ὁ συγγραφέας διαβλέπει ὅτι ἡ παρουσία λαθῶν ὅπως τὰ προαναφερθέντα στὸν *Φαίδωνα* εἶναι σαφῆς ἔνδειξη τοῦ ὅτι ἐδῶ ὁ Πλάτων δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ προσαγάγει μιὰ σοβαρὴ ἀπόδειξη γιὰ τὴν ἀνάμνηση καὶ τὴν προὔπαρξη τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ θέλει νὰ παρουσιάσει τίς θέσεις αὐτὲς ὡς παράδοξα συμπεράσματα μιᾶς διαλεκτικῆς συζήτησης (σ. 79). Ὁ συγγραφέας ἐπικρίνει ἐξάλλου τὴν κυρίαρχη κατὰ τὴν ἀνάγνωση τῶν διαλόγων τάση νὰ συνυπολογίζονται ὡς διδασκαλία τοῦ Πλάτωνα οἱ ἐρωτήσεις τοῦ Σωκράτη καὶ οἱ ἀπαντήσεις τῶν συνομιλητῶν του

9. Πρόκειται γιὰ ἐξαιρετικὸ δείγμα μετάφρασης πλατωνικοῦ διαλόγου. Ὁ καθηγητὴς Ebert ἔχει ἀναλάβει τὴ μετάφραση καὶ τὸν σχολιασμό τοῦ *Φαίδωνα* στὴ νέα σειρά Platon: Werke. Übersetzung und Kommentar (Göttingen, ἐκδ. οἶκος Vandenhoeck & Ruprecht), τῆς ὁποίας ἡ ἐκδοσὴ ἔχει ἀνατεθεῖ ἀπὸ τὴν Kommission für Klassische Philologie τῆς Akademie der Wissenschaften und der Literatur zu Mainz στοὺς E. Heitsch καὶ C. W. Müller. Ἡ σειρά αὐτὴ φιλοδοξεῖ νὰ ἀποτελέσει νέα παρουσίαση τοῦ πλατωνικοῦ corpus, καρπούμενη τῶν πορισμάτων τῆς νεότερης ἐρευνας γιὰ τὸν Πλάτωνα. Στὴ νέα αὐτὴ σειρά ἔχουν μέχρι τώρα μεταφρασθεῖ καὶ σχολιασθεῖ μὲ ὑποδειγματικὸ πρᾶγματι τρόπο οἱ διάλογοι *Φίληβος* (ὑπὸ D. Frede, 1997), *Φαῖδρος* (ὑπὸ E. Heitsch, 1997²), *Λύσις* (ὑπὸ M. Bordt, 1998), *Πρωταγόρας* (ὑπὸ B. Manuwald, 1999) καὶ *Νόμοι*, βιβλ. I-III (ὑπὸ K. Schöpsdau, 1994).

(σ. 42), ἐνῶ καὶ μὲ ἀναφορὰ στὰ *Τοπικά* τοῦ Ἀριστοτέλη¹⁰ (ὅπου ὑποδεικνύεται ἡ συμπεριφορά ἐκείνου ποὺ ἐρωτᾷ καὶ ἐκείνου ποὺ ἀπαντᾷ) δείχνει ὅτι σὲ μιὰ διαλεκτικὴ συζήτηση ὁ ἐρωτῶν δὲν δεσμεύεται ἀπὸ τίς ἀπόψεις ποὺ ὑποστηρίζει αὐτὸς ποὺ ἀπαντᾷ· οἱ παραπάνω πυθαγόρειες δοξασίες ἐμπίπτουν κατὰ τὸν συγγραφέα σ' αὐτὴν τὴν κατηγορία, ἐνῶ λίγες εἶναι οἱ περιπτώσεις ὅπου εἶναι ἴσως δυνατό νὰ συναγάγουμε κάτι γιὰ τὸν Πλάτωνα ἀπὸ τὴ δέσμευση τοῦ Σωκράτη σὲ μιὰν ἀποψη.

Τί εἶδους μήνυμα λοιπὸν ἀπευθύνει ὁ Πλάτων στοὺς πυθαγορείους τῆς ἐποχῆς του, τί στοχεύει νὰ πεῖ στοὺς φίλους του στὴ Μεγάλῃ Ἑλλάδι μὲ τὴ συζήτηση τοῦ ἐπιχειρήματος τῆς ἀναμνήσεως; Σίγουρα, κατὰ τὸν συγγραφέα (σ. 86), νὰ ἐπανεξετάσουν τὰ σχετικὰ ἐπιχειρήματα τοῦ *Φαίδωνα*· τὰ λόγια τοῦ Σωκράτη εἶναι χαρακτηριστικά: *Οὐ μόνον γ' ... ὦ Σιμμία ... ἀλλὰ ταῦτά τε εὖ λέγεις καὶ τὰς γε ὑποθέσεις τὰς πρώτας, καὶ εἰ πισταὶ ὑμῖν εἰσιν, ὁμως ἐπισκεπτέαι σαφέστερον* (107 b). Ὁ συγγραφέας ἐπιχειρηματολογεῖ στὴ συνέχεια γιὰ τὸ ὅτι ὁ Πλάτων μὲ τὴ συζήτηση τῆς ἀναμνήσεως δὲν στοχεύει μόνον νὰ παρουσιάσει ὡς παράδοξη καὶ μὴ ἀποδείξιμη τὴν παράσταση τῆς ἀνάμνησης γνώσης ποὺ ἀποκτήθηκε πρὶν ἀπὸ τὴ γέννηση (καθὼς ἡ παράσταση αὕτη δὲν ἀντικρούεται καθόλου στὸν *Φαίδωνα*), ἀλλὰ νὰ ἀποδείξει τὴν ἀνεπάρκεια τῆς πυθαγόρειας παράστασης τῆς *μυμῆσεως* (σσ. 87 κ. ἐξ.), συζητώντας γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ τὴν καταλληλότητα τῆς ἔννοιας τῆς ἰσότητος καὶ τῶν ἐκάστοτε ἴσων ἀντικειμένων ποὺ ἔχει ἐπιλέξει ὁ ἴδιος ὡς παράδειγμα γιὰ τὴν περὶ ἰδέας-ἀπεικάσματος θεωρία του. Ὁ συγγραφέας τονίζει (σ. 93) ὅτι ὁ Πλάτων στόχευε πιὸ μακρυνά: ἤθελε νὰ μὴσει τοὺς πυθαγορείους φίλους του στὸ νέο ἐκεῖνο εἶδος τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπιχειρηματολογίας ποὺ ἦρθε στὸ φῶς μὲ τὴν ἐλεατικὴ διαλεκτικὴ¹¹ – τὸ μήνυμα λοιπὸν τοῦ *Φαίδωνα* στοὺς πυθαγορείους ἦταν ἡ προτροπὴ γιὰ ἀσκήση τῆς διαλεκτικῆς. Καὶ γιὰ νὰ μεταδώσει αὐτὸ τὸ μήνυμα ὁ Πλάτων ἔφτιαξε ἕναν Σωκράτη ποὺ μιλάει (ἐν μέρει) ὡς πυθαγόρειος. Ὁ *Φαίδων* ἐρμηνεύθηκε κατὰ τὸν συγγραφέα λανθασμένα: ἔγινε τὸ «εὐαγγέλιο ἐνὸς πυθαγορίζοντος πλατωνισμοῦ» (αὐτόθι), τὸ μήνυμά του ἔγινε μεταφυσικὸ δόγμα.

Τὸ μήνυμα τοῦ ἔργου αὐτοῦ στοὺς ἀναγνώστες του εἶναι σαφές – καὶ ὅπωςδήποτε προκλητικό: ἡ θεωρία τῆς ἀναμνήσεως στὸν *Φαίδωνα* καὶ μαζί της ἡ μεταφυσικὴ ἰδεατοῦ - ἀπεικάσματος στὴν ὁποία βασιζέται δὲν θάπρεπε νὰ ἀποδοθοῦν στὸν Πλάτωνα. Κι αὐτὸ τὸ μήνυμα ξενίζει προφανῶς πολλοὺς μελετητὲς τοῦ *Φαίδωνα*, σίγουρα ἐκείνους ποὺ βλέπουν στὸ διάλογο αὐτὸ τὸ «εὐαγγέλιο ἐνὸς πυθαγορίζοντος πλατωνισμοῦ». Κι ἀκόμη ταρακουνάει πολλὰς πεποιθήσεις πολλῶν πλατωνιστῶν, ἰδίως ὅσων ἀναζητοῦν στοὺς διαλόγους τὴν ἔκφραση παντοῦ θέσεων τοῦ Πλάτωνα. Ὁ ἀντίλογος εἶναι ἀναμενόμενος. Θὰ βρεῖ ὁμως ἀντιμέτωπο ἕναν πυκνὸ ὅσο καὶ διεισδυτικὸ λόγο, διατυπωμένο μὲ οὐσιαστικὴ κάρπωση τῶν πορισμάτων τῆς ἐρευνας, μιὰ πραγματικὰ συνεκτικὴ καὶ σὲ γερεὲς βάσεις ἐδραιωμένη συλλογιστικὴ, ξεκάθαρα, στίς λεπτομέρειες ἐπεξεργασμένα ἐπιχειρήματα ποὺ μὲ ἐπιμέλεια καὶ ὀξύνοια ὀρθώνει ὁ καθηγητὴς Ebert. Ἡ σημαντικὴ αὕτη μονογραφία θὰ δώσει ὅπωςδήποτε τὸ ἔναυσμα γιὰ νέες σκέψεις, νέα προσέγγιση ὄχι μόνον τοῦ *Φαίδωνα* ἀλλὰ καὶ καιρίων σημείων τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνα.

Ἰωάννης Γ. ΚΑΛΟΓΕΡΑΚΟΣ

10. Θ 1, 155 b 4-7· Θ 4, 159 a 18-24 ἔστι δὲ τοῦ μὲν ἐρωτῶντος τὸ οὕτως ἐπαγαγεῖν τὸν λόγον ὥστε ποιῆσαι τὸν ἀποκρινόμενον τὰ ἀδοξότατα λέγειν τῶν διὰ τὴν θέσιν ἀναγκαίων, τοῦ δ' ἀποκρινομένου τὸ μὴ δι' αὐτὸν φαίνεσθαι συμβαίνειν τὸ ἀδύνατον ἢ τὸ παράδοξον, ἀλλὰ διὰ τὴν θέσιν· ἑτέρα γὰρ ἴσως ἁμαρτία τὸ θέσθαι πρῶτον ὃ μὴ δεῖ καὶ τὸ θέμενον μὴ φυλάξει κατὰ τρόπον.

11. Ὁ EBERT, ἐνθ' ἀν., σ. 93, συγκαταλέγει τοὺς (νεότερους) πυθαγορείους στοὺς προτέρους ἐκείνους γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ Ἀριστοτέλης παρατηρεῖ ὅτι διαλεκτικῆς οὐ μετεῖχον (Μ.τ.φ. Α 5, 987 b 32-33).